

(इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेत अनुवाद )

२०२१:बी.एच.सी.- ए. एस:८६५३-डी-बी

मुंबई उच्च न्यायालय

फौजदारी अपिलीय अधिकारिता

रिट याचिका क्रमांक.१०५५/२०२१

राहुल ज्योती साहनी,

वय-४२ वर्ष , व्यवसाय:- नोकरी ,

रहिवासी - आर/ओ सी-२, १०२, जस एक्सोटिका,

नरोली रोड, सिल्वासा

दादरा आणि नगर हवेली

सध्या स्थानबद्ध आणि बंदिस्त

उप कारागृह, दादरा आणि नगर हवेली येथे

...याचिकाकर्ता

-विरुद्ध-

१. युनियन टेरिटोरी ऑफ दमण आणि दीव

दमण आणि दीव येथील

सरकारी वकिलांच्या माध्यमातून

२. जिल्हाधिकारी आणि दंडाधिकारी,

दमण आणि दीव केंद्रशासित प्रदेशाचे प्रशासन,

जिल्हाधिकारी कार्यालय,

दमण ३९६२२०

३. सचिव (गृह),

गृह विभाग,

सचिवालय, दमण

... उत्तरवादी

याचिकाकर्त्यासाठी श्री. कार्ल रुस्तमखान यांच्या निर्देशनाखाली श्री सुदीप पासबोला

उत्तरवादीसाठी:- श्री.एच.एस.वेणेगावकर

राज्यासाठी:- श्री.शिंदे, एपीपी

**कोरम : न्यायमूर्ती एस.एस.शिंदे आणि**

**न्यायमूर्ती एन.जे जामदार**

**न्यायनिर्णय राखीव ठेवण्याचा दिनांक:- ८ जुलै २०२१**

**न्यायनिर्णय घोषित करण्याचा दिनांक : २८ जुलै २०२१**

**(व्हिडिओ कॉन्फरेन्सद्वारे )**

**न्यायनिर्णय ( न्यायमूर्ती एन.जे.जामदारद्वारे )**

१. न्यादेश. न्यादेशावर त्वरित उत्तर मागविण्यात आले आणि पक्षांच्या विद्वान वकिलांच्या संमतीने अंतिम सुनावणी झाली.
२. या याचिकेत, गुजरात प्रिव्हेंशन ऑफ अँटी-सोशल अॅक्टिव्हिटीज अॅक्ट, १९८५ च्या कलम ३(२) च्या अंतर्गत दादरा आणि नगर हवेली या केंद्रशासित प्रदेशापर्यंत देण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून उत्तरवादी क्रमांक २-जिल्हा दंडाधिकारी, दादरा आणि नगर हवेली यांनी दिनांक २९ जानेवारी २०२१ रोजी दिलेला स्थानबद्धतेच्या आदेशावर याचिकाकर्त्याने-कैद्याने आक्षेप घेतला आहे.
३. ही याचिका खालील तथ्यांच्या पार्श्वभूमीवर उद्भवते.

(ए) याचिकाकर्त्याने हॉटेल मल्हार बार अँड रेस्टॉरंट, सिल्वासाचा व्यवस्थापक असल्याचा दावा केला. दूरध्वनीवरून मिळालेल्या माहितीनुसार, दादरा आणि नगर हवेलीच्या गुन्हे शाखेने मल्हार हॉटेलवर छापा टाकला. असे निष्पन्न झाले आहे की इचर टेम्पो क्रमांक डी.एन.०९-सी-९६३९ मधून मोठ्या प्रमाणात भारतीय बनावटीचे परदेशी मद्य (आय. एम. एफ. एल./बिअर) उतरविण्यात आले आणि सदर हॉटेलच्या खोलीत साठवून ठेवले. पुढील तपासात असे उघड झाले की १९ नोव्हेंबर २०२० ते १२ जानेवारी २०२१ या कालावधीत या हॉटेलमध्ये ३७४३ लिटर दारू विकली गेली होती, जी हॉटेल मल्हार मधील उपस्थिती आणि गर्दी लक्षात घेऊन अत्यंत अशक्य होती .

तपासात पुढे असे उघड झाले की, शेजारच्या गुजरात राज्यातील कथितपणे कुख्यात बुटलेगर असलेला याचिकाकर्ता मोठ्या प्रमाणात दारूची तस्करी करण्याच्या उद्देशाने या हॉटेलमध्ये व्यवस्थापक म्हणून कार्यरत होता. तीन महिन्यांच्या अल्पावधीतच ओ. आय. डी. सी. कडून मोठ्या प्रमाणात १२,८७३ लिटरचा मोठा साठा खरेदी करण्यात आला आणि तेथून त्याची तस्करी करण्यात आली.

(बी) मुंबई दारूबंदी अधिनियम १९४९ अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी याचिकाकर्त्याविरुद्ध सर्व सात प्रकरणे नोंदवण्यात आली होती, या वस्तुस्थितीची अटक प्राधिकरणाने दखल घेतली. याचिकाकर्ता हा अवैध दारू विकणारा होता आणि मोठ्या प्रमाणावर अवैध दारू विकण्याचा सततच्या क्रियाकलापांमुळे सामान्य लोकांमध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण होत होती आणि त्यामुळे अधिनियमाच्या कलम ३ च्या अर्थानुसार सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते, अशी पूर्तता झाल्यानंतर, अटक करण्याच्या प्राधिकरणाने दिनांक २९ जानेवारी २०२१ रोजी आक्षेपित आदेशाद्वारे अधिनियम १९८५ च्या कलम ३ अंतर्गत याचिकाकर्त्याला अटक करण्याचे आदेश दिले.

(सी) याचिकाकर्त्याला त्याच दिवशी अटक करण्यात आले आणि स्थानबद्ध करण्यात आले. स्थानबद्धची कारणे दिल्यानंतर, याचिकाकर्त्याने स्थानबद्धतेच्या आदेशाविरुद्ध निवेदन केले. तथापि, उत्तरवादींनी निवेदनाचा विचार केला नाही आणि निर्णय घेतला नाही. त्यामुळे, स्थानबद्धतेचा आदेश रद्द करण्यासाठी ही याचिका याचिकाकर्त्याच्या मूलभूत हक्कांचे आणि प्रतिबंधात्मक अटकेला अधिकृत करणाऱ्या वैधानिक तरतुदींचे घोर उल्लंघन करत आहे.

४. स्थानबद्धतेचा आक्षेपित आदेशावर आक्षेप घेणाऱ्या याचिकेत अनेक कारणे मांडण्यात आली आहेत. सर्वप्रथम, अधिनियम १९८५ च्या कलम २(बी) च्या अर्थानुसार याचिकाकर्ता 'बुटलेगर' आहे हे सूचित करण्यासाठी कोणतेही पुरावे नव्हते. दुसरे म्हणजे, जरी अटक करणाऱ्या प्राधिकरणाचे प्रकरण समानतेने घेतले गेले आणि याचिकाकर्ता हा दारू तस्कर असल्याचे गृहीत धरले गेले, तरीही याचिकाकर्त्याची कृत्ये आणि आचरण कोणत्याही प्रकारे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते हे दर्शविण्यासाठी एक ही पुरावा

देखील नाही. याचिकाकर्त्याने केलेल्या कृत्यांमुळे सार्वजनिक सुव्यवस्थेत व्यत्यय आला आहे हे सूचित करण्यासाठी पुराव्याचा अनुपस्थितीत केवळ अवैध व्यापार करणारे असल्याचा आरोप किंवा त्या प्रकरणाचा पुरावा, याचिकाकर्त्याला त्याच्या वैयक्तिक स्वातंत्र्यापासून वंचित ठेवण्यासाठी पुरेसा नाही. तिसरे म्हणजे, संविधानाच्या अनुच्छेद २२(५) अंतर्गत अटक करणारा प्राधिकरण आणि राज्य सरकारने विचारात घेतलेल्या स्थानबद्धतेच्या आदेशाविरुद्ध निवेदन करण्याचा आणि ठेवण्याचा याचिकाकर्त्याचा मूलभूत अधिकार उघडपणे उल्लंघन करणारा आहे कारण उत्तरवादींनी याचिकाकर्त्याच्या निवेदनाचा विचार केला नाही. स्थानबद्ध कायम ठेवण्यासाठी पुरेशी कारणे आहेत असे सल्लागार मंडळाने मत व्यक्त करेपर्यंत उत्तरवादी क्रमांक १ आणि २ च्या निष्क्रियतेमुळे याचिकाकर्त्याला गंभीर आणि अपरिवर्तनीय पूर्वग्रह निर्माण झाला. या तत्वावर इतर कारणांबरोबरच, याचिकाकर्त्याने स्थानबद्धतेचा आक्षेपित आदेश रद्द करण्याची विनंती केली आहे.

५. दादरा आणि नगर हवेली आणि दमण आणि दीव केंद्रशासित प्रदेशाचे श्री. आशिष मोहन (संयुक्त सचिव, (गृह) यांनी उत्तरादाखिल प्रतिज्ञापत्र दाखल केले. उत्तरवादींनी याचिकाकर्त्याच्या दाव्याला विरोध केला आहे की याचिकाकर्ता हा दारूची तस्करी करणारा असल्याचा आरोप सिद्ध करण्यासाठी कोणतेही पुरावा नाही. गुजरात पोलिसांच्या सांगण्यावरून याचिकाकर्त्याविरुद्ध मुंबई दारूबंदी अधिनियमांतर्गत नोंदवण्यात आलेले सात खटले, याचिकाकर्ता दारू तस्कर असल्याच्या आरोपाला पाठिंबा देण्यासाठी सेवेत घेण्यात आले होते. याचिकाकर्त्याने केलेल्या कृत्यांमुळे आणि वर्तनामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यास गंभीर धोका निर्माण झाला आहे, असा युक्तिवाद करण्यात आला. निःसंशयपणे, याचिकाकर्ता हॉटेल मल्हार येथे व्यवस्थापक म्हणून काम करत होता. या हॉटेलमध्ये लोकांची संख्या कमी असल्याच्या पार्श्वभूमीवर, ३७४३ लिटर दारूच्या मोठ्या प्रमाणात विक्रीची कल्पनाही केली जाऊ शकत नव्हती. अशा परिस्थितीत, स्थानबद्धतेचा आदेश पारित करण्यात स्थानबद्ध करणाऱ्या प्राधिकरणाला न्याय्य ठरवण्यात आले कारण अवैध दारू विकण्याची निरंतर क्रिया सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होती. याचिकाकर्त्याने केलेल्या निवेदनाचा कथितपणे विचार न करण्याच्या संदर्भात, उत्तरवादींनी ठामपणे सांगितले की निवेदन योग्य प्रकारे सल्लागार मंडळाकडे पाठवण्यात आले होते आणि सल्लागार मंडळाच्या मताच्या आधारे, दिनांक १७ मार्च २०२१ च्या आदेशानुसार स्थानबद्धता कायम

ठेवण्यात आली होती. अशा प्रकारे, उत्तरवादींच्या मते, निवेदनाचा विचार न करणे घातक नाही.

६. उपरोक्त युक्तीवाद आणि पुराव्याच्या पार्श्वभूमीवर, आम्ही याचिकाकर्त्यांचे विद्वान वकील श्री. पासबोला आणि उत्तरवादी क्रमांक.१ चे विद्वान वकील श्री. वेनेगावकर आणि विद्वान एपीपी श्री. शिंदे यांचे म्हणणे ऐकले आहे. आम्ही रेकॉर्डवर असलेल्या पुराव्याचे देखील अवलोकन केले आहे.

७. याचिकाकर्त्यांचे विद्वान वकील श्री. पासबोला हे विनंती करतील की याचिकाकर्त्यांची कैद उघडपणे न टिकण्याजोगा आहे. अनुज्ञप्तिचे उल्लंघन करून आय. एम. एफ. एल./बिर व्यवहार करताना जरी त्याच्या दर्शनी मूल्यावर घेतला गेला, तरी तो अवैध दारू विक्री म्हणून गणला जाणार नाही. परिणामी, याचिकाकर्त्याला 'बुटलेगर' म्हणून घोषित करता आले नसते. श्री. पासबोला यांनी पुढे विनंती केली की जरी उत्तरवादींचे प्रकरण समानतेने घेतले गेले आणि याचिकाकर्ते दारू तस्कर असल्याचे गृहीत धरले गेले, तरी प्रतिबंधात्मक स्थानबद्धतेचा आदेश पूर्णपणे न टिकण्याजोगा आहे कारण याचिकाकर्त्यांची कृत्ये आणि आचरण सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते हे दर्शविण्यासाठी कोणतेही ठोस पुराव्याचे विधान नाही. कलम २ (ब) मध्ये असलेल्या तरतुदींकडे न्यायालयाचे लक्ष वेधून घेत, ज्यात 'बुटलेगर' ची व्याख्या केली आहे आणि कलम ३ चे स्पष्टीकरण ज्यामध्ये सार्वजनिक सुव्यवस्थेचा भंग केल्याबद्दल मानणारी तरतूद समाविष्ट आहे, श्री. पासबोला यांनी जोरदारपणे आग्रह केला की अभिलेखावरील पुरावे, अर्जदाराला 'बुटलेगर' म्हणून संबोधन करणे थांबवते आणि त्यापलीकडे काहीही नाही.

८. उपरोक्त सबमिशनचे तपशीलवार वर्णन करताना, श्री.पासबोला ने या वस्तुस्थितीवर भर दिला की उत्तरवादींच्या बाबतीत असे नाही की प्राधिकरणाने त्यांच्या खटल्याचे समर्थन करण्यासाठी कोणत्याही साक्षीदाराचे विधान नोंदवले होते की याचिकाकर्त्यांनी अशा प्रकारे वागले की त्यामुळे आजूबाजूच्या व्यक्तींच्या जीवनात मनःस्थिती बिघडली मुंबई दारूबंदी अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार याचिकाकर्त्या विरुद्ध दाखल करण्यात आलेल्या खटल्यांव्यतिरिक्त, याचिकाकर्त्यांची कृत्ये आणि आचरण आणि सार्वजनिक सुव्यवस्थेचा भंग यांच्यातील संबंध स्थापित करण्यासाठी कोणतेही पुरावे नाही, अशी निकड श्री.

पासबोला यांनी केले. कोणत्याही परिस्थितीत, याचिकाकर्त्यांचे हे कृत्य सामान्य कायदांतर्गत कायदेशीररीत्या हाताळले जाऊ शकते, असे श्री. पासबोला यांनी सांगितले.

९. या विरोधात श्री. वेनेगावकर यांनी आक्षेपित आदेशाला पाठिंबा देण्याचा प्रयत्न केला. मुंबई दारूबंदी अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार याचिकाकर्त्याविरुद्ध सात खटले दाखल करण्यात आलेल्या सहवर्ती परिस्थितीच्या प्रकाशात, स्थानबद्ध करणाऱ्या प्राधिकरणाला मिळालेले समाधान निष्फळ असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही, असे श्री. वेनेगावकर यांनी सादर केले.

१०. उपरोक्त निवेदनाचे योग्यरित्या अवलोकन करण्यासाठी, हे लक्षात घेणे योग्य ठरेल की हॉटेल मल्हार येथे १३ जानेवारी २०२१ रोजी छाप्यात घडलेल्या घटनांची दखल घेतल्यानंतर, उत्पादन शुल्क विभागाच्या अहवालात, गुजरात पोलिसांच्या सांगण्यावरून याचिकाकर्त्याविरुद्ध मुंबई दारूबंदी अधिनियमांतर्गत गुन्द्यांसाठी कथितपणे नोंदवलेल्या खटल्यांमध्ये असे नोंदवले गेले आहे की याचिकाकर्त्याला हॉटेल चालवण्याच्या नावाखाली बेकायदेशीर कारवाया म्हणजेच अवैधरित्या दारू विक्री करण्याचा संशयास्पद वेगळा आहे आणि त्याने इतर गोष्टींबरोबरच अटक करण्याचा आक्षेपित आदेश खालीलप्रमाणे पारित केला:

“ आणि जरी, खाली स्वाक्षरी केलेल्या व्यक्तीसमोर ठेवलेल्या अभिलेख पाहिल्यावर, मला असे वाटते की राहुल साहनी दारू व्यवसायाच्या नावाखाली 'बुटलेगिंग' करत आहे, जे सध्याच्या प्रकरणातून आणि गुजरातमध्ये त्याच्याविरुद्ध नोंदवलेल्या इतर प्रकरणांमधून स्पष्ट होते. हॉटेलच्या व्यवस्थापनाच्या नावाखाली मोठ्या प्रमाणावर दारूची तस्करी करण्याच्या त्याच्या सततच्या क्रियाकलापांमुळे सामान्य लोकांमध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण होत आहे, ज्यामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्थेला आणखी धोका निर्माण होत आहे. वरील बाबी लक्षात घेता, मला खात्री आहे की दादरा आणि नगर हवेलीमध्ये 'बुटलेगिंग' च्या अशा बेकायदेशीर कारवायांवर नियंत्रण ठेवून सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्याची गरज आहे आणि सार्वजनिक सुव्यवस्थेला धोका निर्माण करू शकणाऱ्या अशा घटकांना प्रतिबंधात्मक अटकेत आणणे आवश्यक आहे ”.

११. गुजरात पोलिसांच्या सांगण्यावरून अटक प्राधिकरणाने याचिकाकर्त्याविरुद्ध

नोंदवलेल्या सात प्रकरणांचा विचार केला होता. त्यांनी इन-कॅमेरा साक्षीदारांची चौकशी केली आणि त्यांची विधाने नोंदवली असा दावा केलेला नाही. याउलट, हॉटेल मल्हार येथे १३ जानेवारी २०२१ रोजी टाकलेल्या छाप्यात घडलेल्या घटनांच्या बळावर आणि याचिकाकर्त्याविरुद्ध नोंदवलेल्या गुन्ह्यांच्या बळावर अटक प्राधिकरण व्यक्तिनिष्ठ समाधानावर पोहोचले. या प्रकरणाच्या या दृष्टिकोनातून, विचाराधीन असलेला महत्वाचा प्रश्न हा आहे की अधिनियम १९८५ च्या कलम ३ (२) मध्ये असलेल्या तरतुदींचा वापर करून याचिकाकर्त्याला स्थानबद्ध करण्याचे उपरोक्त समाधान शाश्वत आहे का?

१२. 'सार्वजनिक सुव्यवस्था' आणि 'कायदा आणि सुव्यवस्था' या संकल्पनांमधील फरक चांगल्या प्रकारे ओळखला जातो. सार्वजनिक सुव्यवस्था ही कायदा आणि सुव्यवस्थेची सामान्य देखभाल करण्यापेक्षा अधिक काहीतरी आहे. "कायदा आणि सुव्यवस्था" आणि "सार्वजनिक सुव्यवस्था" यातील फरक ओळखण्यासाठी एक योग्य चाचणी म्हणजे तक्रार केलेल्या कृत्यांमुळे समाजाच्या सामान्य जीवनात अडथळा निर्माण झाला की सार्वजनिक सुव्यवस्थेचा गडबड होऊ शकतो किंवा केवळ एखाद्या व्यक्तीवर परिणाम झाला ज्यामुळे समाजाची शांतता अबाधित राहिली. त्यामुळे असे म्हटले जाते की "सार्वजनिक सुव्यवस्था" आणि "कायदा आणि सुव्यवस्था" या संकल्पनांमध्ये आवश्यक फरक हा कायद्याच्या स्वरूपामध्ये किंवा गुणवत्तेत नसून समाजापर्यंत पोहोचण्याच्या प्रमाणात, क्षमता आणि व्याप्तीमध्ये आहे. स्वतः दिलेली कृती स्वतःच्या गांभीर्याचे निर्धारक असू शकत नाही. समाजाच्या जीवनात मनःस्थिती बिघडवण्याची प्रवृत्ती आणि क्षमता यामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते.

१३. श्री. पासबोला आग्रह करतील की अधिनियम १९८५ च्या तरतुदींनुसार, "सार्वजनिक सुव्यवस्थेला" निश्चित अर्थ आहे. प्रस्तावित कैद्यांच्या कृत्यांमुळे सामान्य लोकांमध्ये किंवा त्यांच्या कोणत्याही संप्रदायात कोणतीही हानी, धोका किंवा भीती किंवा असुरक्षिततेची भावना निर्माण होत आहे किंवा जीवाला, मालमत्तेला किंवा सार्वजनिक आरोग्यास गंभीर किंवा व्यापक धोका निर्माण होत आहे किंवा होण्याची शक्यता आहे, असे समाधान नोंदवणे अटक प्राधिकरणाचे कर्तव्य होते. केवळ आरोप किंवा प्रस्तावित स्थानबद्ध ठेवलेला व्यक्ती अवैध दारू विकणारा आहे या वस्तुस्थितीचा पुरावा याचा काही उपयोग नाही. उपरोक्त

निवेदनाचे समर्थन करण्यासाठी, श्री. पासबोला **पियुष कांतिलाल मेहता विरुद्ध कमिशनर ऑफ पोलीस, अहमदाबाद शहर**<sup>1</sup> आणि एक या प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयावर विसंबून राहिले. या प्रकरणात, अधिनियम १९८५ च्या कलम ३ मधील तरतुदींन कडे लक्ष वेधल्यानंतर , सर्वोच्च न्यायालयाने उपकलम (१) आणि (४) ची व्याप्ती खालीलप्रमाणे स्पष्ट केली:

"१२ कलम ३ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत, एखाद्या व्यक्तीला सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित कोणत्याही प्रकारे वागण्यापासून रोखण्याच्या दृष्टीने अटकेत ठेवण्याचा आदेश दिला जाऊ शकतो. कलम ३ च्या उपकलम (४) मध्ये डीमिंग तरतूद आहे. उपकलम (४) अंतर्गत, जेव्हा अशा व्यक्तीच्या क्रियाकलापांमुळे प्रतिकूल परिणाम होतो किंवा सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असते, तेव्हा अवैधपणे दारू विकणारा किंवा धोकादायक व्यक्ती किंवा अंमली पदार्थांचा गुन्हेगार सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित पद्धतीने वागत असल्याचे मानले जाईल. दुसऱ्या शब्दांत, जरी उपकलम (४) मध्ये डीमिंग तरतूद असली तरी, संबंधित व्यक्तीच्या कार्याचा विपरित परिणाम होत नाही किंवा सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता आहे तोपर्यंत अशी डीमिंग तरतूद अट्रॅक्टड केली जाणार नाही "

(भर दिला जातो)

१४. या खटल्यातील तथ्यांच्या पार्श्वभूमीवर, ज्यामध्ये याचिकाकर्त्याचा निर्दोष नागरिकांना मारहाण करण्याच्या घटनांमध्ये सहभाग असल्याचा आरोप करण्यात आला होता, सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट आणि सुव्यक्त शब्दात असे निरीक्षण नोंदवले की याचिकाकर्ते हे १९८५ अधिनियमाच्या कलम २ (बी) च्या अर्थानुसार अवैध दारू विकणारे आहेत ही वस्तुस्थिती कायद्याच्या कलम ३ अंतर्गत एखाद्या व्यक्तीला प्रतिबंधात्मकरीत्या स्थानबद्ध करण्यासाठी पुरेशी ठरणार नाही, जोपर्यंत, उक्त कायद्याच्या कलम ३ च्या उपकलम (४) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, अवैध दारू विक्री

म्हणून त्याच्या कार्यामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर प्रतिकूल परिणाम होतो किंवा प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असते. परिच्छेद १८ मधील निरीक्षणे उपदेशक आहेत आणि अशा प्रकारे खाली दिलेली आहेत:

"१८. सध्याच्या प्रकरणात, आमच्या मते, याचिकाकर्त्याच्या कथित समाजविरोधी कारवायांमुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर विपरित परिणाम होतो किंवा प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असते हे सिद्ध करण्यात स्थानबद्ध करणारे प्राधिकारी अपयशी ठरले आहेत. साक्षीदारांनी आरोप केल्याप्रमाणे याचिकाकर्त्याने मारल्याच्या काही घटना घडल्या होत्या हे खरे आहे. परंतु, आमच्या मते, अशा घटनांचा सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर कोणताही परिणाम होत नाही. याचिकाकर्त्याला त्याने केलेल्या कथित गुन्ह्यांसाठी शिक्षा होऊ शकते, परंतु निश्चितच, गुन्ह्यांची रचना करणाऱ्या कृत्यांमुळे समाजाच्या जीवनावर परिणाम झाला असे म्हणता येणार नाही. असे असू शकते की याचिकाकर्ता कलम २ (बी) च्या अर्थानुसार दारूची तस्करी करणारे आहे, परंतु केवळ तो दारूची तस्करी करणारा आहे म्हणून त्याला कायद्याच्या तरतुदींनुसार प्रतिबंधात्मकपणे स्थानबद्ध केले जाऊ शकत नाही, जोपर्यंत अधिनियमाच्या कलम ३ च्या उपकलम (४) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, दारूची अवैध तस्करी म्हणून त्याच्या कार्यामुळे प्रतिकूल परिणाम होतो किंवा सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यावर प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असते. आम्ही स्थानबद्धतेच्या आदेशानुसार याचिकाकर्त्याविरुद्ध आरोप केलेल्या गुन्ह्यांचा आणि साक्षीदारांनी केलेल्या आरोपांचा देखील काळजीपूर्वक विचार केला आहे आणि आमच्या मते, या गुन्ह्यांमुळे किंवा आरोपांमुळे परिसरातील लोकांमध्ये असुरक्षितता किंवा भीती किंवा दहशतीची भावना निर्माण झाली आहे असे म्हणता येणार नाही, ज्यामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्याचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. त्यामुळे स्थानबद्धतेचा आदेश कायम ठेवता येत नाही ".

१५. उपरोक्त न्यायनिर्णय सर्वोच्च न्यायालयाने राशिदमिया @छावा अहमदमिया शेख विरुद्ध पोलीस कमिशनर अहमदाबाद आणि एक <sup>२</sup> या प्रकरणात अनुसरण केले. सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की कलम २ (बी) आणि कलम ३ (४) चे स्पष्टीकरणासह

संयुक्त वाचन स्पष्टपणे स्पष्ट करते की अधिनियमाच्या कलम ३ अंतर्गत 'बुटलेगर' वर स्थानबद्धतेचा आदेश लागू करण्यासाठी, स्थानबद्ध करणाऱ्या प्राधिकरणाचे केवळ कलम २ (बी) च्या अर्थानुसार ती व्यक्ती 'बुटलेगर' आहे असे समाधान होणे आवश्यक नाही, तर या बुटलेगरच्या क्रियाकलापांमुळे सार्वजनिक सुव्यवस्थेच्या देखभालीवर प्रतिकूल परिणाम होतो किंवा प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असते.

१६. खटल्यातील वस्तुस्थितीकडे वळल्यास उपरोक्त कायदेशीर स्थितीच्या कथनाच्या संदर्भात हे स्पष्टपणे स्पष्ट होते की तात्काळ प्रकरणात ,उत्तरवादी क्रमांक.२ ने कथितपणे नोंदवलेली समाधान अस्थिर आहे . अटक करणाऱ्या प्राधिकरणाने असे नमूद केले आहे की याचिकाकर्त्याने दारूची तस्करी केली होती आणि या कृतीमुळे सामान्य लोकांमध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण होत होती ज्यामुळे सार्वजनिक सुव्यवस्था राखणे आणखी धोक्यात आले होते. स्पष्टपणे, स्थानबद्धतेला अधिकृत करणाऱ्या तरतुदींच्या मजकुराचा पुनरुच्चार कोणत्याही विश्वासाह पुराव्या शिवाय आणि याचिकाकर्त्याला जबाबदार धरलेल्या सार्वजनिक सुव्यवस्थेच्या देखरेखीसाठी पूर्वग्रहदूषित असलेल्या विशिष्ट घटनांशिवाय करण्याचा प्रयत्न केला जातो . याचिकाकर्त्याविरुद्ध मुंबई दारूबंदी अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार सात खटले दाखल करण्यात आले होते आणि त्याहून अधिक काही नाही या वस्तुस्थितीच्या आधारे सार्वजनिक सुव्यवस्थेला धोका असल्याचा निष्कर्ष काढण्याचा प्रयत्न केला जातो.

१७. निःसंशयपणे, स्थानबद्ध करणारे प्राधिकरणाने समाधान नोंदवले नव्हते की सूडाच्या भीतीने, लोकं तक्रार दाखल करण्यासाठी किंवा याचिकाकर्त्याविरुद्ध सार्वजनिकरित्या पुरावा देण्यासाठी येत नव्हते आणि म्हणूनच, साक्षीदारांची इन कॅमेरा मध्ये विधाने नोंदवली गेली, ज्यामुळे, याचिकाकर्त्याचे कार्य सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते या प्राधिकरणाच्या मूल्यांकनास विश्वासाहता मिळाली.

१८. थोडक्यात, याचिकाकर्त्याच्या कार्यात सामान्य नागरिकांच्या जीवनात मनःस्थिती बिघडवण्याची प्रवृत्ती होती हे दाखवण्यासाठी थोडाही पुरावा नव्हता. तसेच कथित क्रियाकलापांमुळे जीव, मालमत्ता किंवा सार्वजनिक आरोग्यास गंभीर किंवा व्यापक धोका निर्माण झाला असे प्रकरणही नव्हते. **पियुष कांतिलाल मेहता** (उपरोल्लेखित) **आणि**

**राशिदमिया @छावा अहमदमिया शेख** (उपरोल्लेखित) यांच्या प्रकरणातील उपरोक्त घोषणा या चारही प्रकरणातील तथ्यांसह आहेत.

१९. अधिनियम १९८५ च्या कलम ३ अंतर्गत प्रतिबंधात्मक स्थानबद्धतेच्या अधिकाराचा वापर करण्याचे मूळ आधार नष्ट करणारा आक्षेपित आदेश या कारणास्तव रद्दबातल करण्यास पात्र असल्याने, प्राधिकरणाने स्थानबद्ध केलेल्या व्यक्तीच्या निवेदनाचा विचार न करण्याभोवती फिरणारी इतर दोन कारणांचा तपशीलवार विचार करणे आवश्यक नाही. त्यामुळे आम्ही या आव्हानाला संक्षिप्तपणे हाताळण्यास इच्छुक आहोत.

२०. भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २२ (५) मध्ये खालीलप्रमाणे तरतूद आहे:

“ प्रतिबंधात्मक स्थानबद्धतेची तरतूद करणाऱ्या कोणत्याही कायद्यांतर्गत केलेल्या आदेशाच्या अनुषंगाने जेव्हा कोणत्याही व्यक्तीला स्थानबद्ध केले जाते, तेव्हा आदेश देणारा प्राधिकरण, शक्य तितक्या लवकर, अशा व्यक्तीला ज्या कारणांवर आदेश देण्यात आला आहे ते कळवेल आणि त्याला आदेशाच्या विरोधात निवेदन करण्याची त्याला लवकरात लवकर संधी देईल ”.

२१. अधिनियम, १९८५ च्या कलम ९ च्या उपकलम (१) मध्ये खालीलप्रमाणे तरतूद आहे:

“ जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला स्थानबद्धतेच्या आदेशाच्या अनुषंगाने स्थानबद्ध केले जाते, तेव्हा आदेश देणारा प्राधिकारी, शक्य तितक्या लवकर, परंतु स्थानबद्धतेच्या तारखेपासून सात दिवसांपेक्षा जास्त काळानंतर, ज्या कारणांवर आदेश देण्यात आला आहे ते त्याला कळवेल आणि त्याला राज्य सरकारकडे आदेशाच्या विरोधात निवेदन करण्याची लवकरात लवकर संधी देईल ”.

२२. स्थानबद्ध करणारा प्राधिकरणाने आणि योग्य सरकारने विचारात घेतलेल्या प्रतिबंधात्मक स्थानबद्धतेच्या आदेशाविरुद्ध कैदीला त्याचे निवेदन करण्याचे मूलभूत अधिकार वैधानिक आदेशाद्वारे पूरक आहे की स्थानबद्ध करणारा प्राधिकरण त्याला योग्य सरकारला स्थानबद्धतेच्या आदेशाविरुद्ध निवेदन करण्याची लवकरात लवकर संधी देईल. या घटनात्मक आणि वैधानिक तरतुदींमध्ये ज्या प्राधिकरणाला निवेदन दिले आहे ते लवकरात लवकर निकाली काढण्याचे संबंधित कर्तव्य समाविष्ट आहे. असे न झाल्यास, घटनात्मक हमी आणि

वैधानिक संरक्षण निरर्थक आणि भ्रामक ठरेल. निवेदन करण्याची लवकरात लवकर संधी देण्याच्या वैधानिक कर्तव्याची पूर्तता करण्यात आणि त्यावर विचार करण्यात प्राधिकारी अपयशी ठरल्यास, तरतुदींचा अर्थ आणि आशय हिरावून घेतला जाईल. या संदर्भात **जयनारायण सुकुल विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य** <sup>3</sup> या प्रकरणात घटनापीठाने दिलेल्या न्यायनिर्णयाचा उपयुक्त संदर्भ दिला जाऊ शकतो, ज्यामध्ये खालील शब्दांमध्ये तत्वे मांडण्यात आली होती:

"१८. हे कोणत्याही संशयाच्या पलीकडे स्थापित केले गेले आहे-की योग्य प्राधिकरण शक्य तितक्या लवकर अटकेत असलेल्या व्यक्तीचे निवेदन विचारात घेण्यास बांधील आहे. योग्य सरकार स्वतःच निवेदनावर शक्य तितक्या लवकर विचार करण्यास बांधील आहे. निवेदनावर तात्काळ विचार करण्याचे कारण इतके स्पष्ट आहे की त्यावर जोर दिला जाऊ शकत नाही. व्यक्तीचे वैयक्तिक स्वातंत्र्य धोक्यात आहे. कोणताही विलंब करणे हे केवळ योग्य प्राधिकरणाचे बेजबाबदारपणाचे कृत्यच नव्हे तर असंवैधानिक देखील असेल कारण राज्यघटनेने कैद्याला त्याचे निवेदन विचारात घेण्याचा मूलभूत अधिकार दिला आहे आणि जेव्हा एखाद्या व्यक्तीचे स्वातंत्र्य धोक्यात असेल तेव्हा संबंधित प्राधिकरणाने त्वरित कारवाई करणे अत्यावश्यक आहे.

१९. अशी कोणतीही निश्चित वेळ निश्चित केली जाऊ शकत नाही ज्यामध्ये स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीचे निवेदन हाताळले जावे आणि त्याच्या निवेदनाचा शक्य तितक्या लवकर विचार करणे हा स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीचा संविधानिक अधिकार आहे. प्रत्येक खटल्याच्या तथ्यांवर आणि परिस्थितीवर हे अवलंबून असेल की योग्य सरकारने हे प्रकरण शक्य तितक्या लवकर निकाली काढले आहे की नाही, खैरुल हक (१) च्या प्रकरणात या न्यायालयाची बाजू मांडणाऱ्या जे. शेलत यांच्या शब्दात सांगायचे तर, "हे स्पष्ट आहे की निवेदन करण्याची लवकरात लवकर संधी देण्याचे बंधन त्याचा उद्देश आणि अर्थ दोन्ही गमावते. स्थूलपणे सांगायचे तर, कैद्यांच्या निवेदनाच्या संदर्भात चार तत्त्वांचे पालन केले पाहिजे. प्रथम, योग्य प्राधिकरण, स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीला निवेदन करण्याची संधी देण्यास आणि शक्य तितक्या

लवकर स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीचे निवेदन विचारात घेण्यास बांधील आहे. दुसरे म्हणजे, योग्य प्राधिकरणाद्वारे स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीच्या निवेदनाचा विचार, सल्लागार मंडळाद्वारे स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीच्या निवेदनाचा विचार करण्यासह सल्लागार मंडळाच्या कोणत्याही कारवाईपासून पूर्णपणे स्वतंत्र आहे. तिसरे म्हणजे, विचार करण्याच्या प्रकरणात कोणताही विलंब होता कामा नये. हे खरे आहे की योग्य प्राधिकरणाने विचार करण्यासाठी किती वेळ घेतला आहे याबद्दल कोणताही पक्का नियम निश्चित केला जाऊ शकत नाही परंतु हे लक्षात ठेवले पाहिजे की नागरिकांच्या कारभारात सरकारला दक्ष राहावे लागेल. नागरिकाचा अधिकार वाढवतो. परंतु हे लक्षात ठेवले पाहिजे की सरकारने नागरिकांच्या शासन सावधगिरी बाळगली पाहिजे. नागरिकाचा अधिकार राज्याचे परस्पर कर्तव्य वाढवतो. चौथे, खटल्यासह स्थानबद्ध केलेल्या व्यक्तीचे निवेदन सल्लागार मंडळाकडे पाठवण्यापूर्वी योग्य सरकारने निवेदनावर आपले मत देणे आणि न्यायनिर्णयाचा देणे आवश्यक आहे. जर योग्य सरकारने स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीची सुटका केली तर सरकार हे प्रकरण सल्लागार मंडळाकडे पाठवणार नाही. तथापि, जर सरकार स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीला सोडणार नसेल तर सरकार स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीच्या निवेदनासह हे प्रकरण सल्लागार मंडळाकडे पाठवेल. त्यानंतर जर सल्लागार मंडळ अटकेत असलेल्या व्यक्तीच्या सुटकेच्या बाजूने मत व्यक्त करेल तर सरकार स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीची सुटका करेल. जर सल्लागार मंडळ स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीच्या सुटकेविरोधात काही मत व्यक्त करेल, तरीही सरकार स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीला सोडण्याच्या अधिकाराचा वापर करू शकते.”

(भर दिला जातो)

२३. सध्याच्या प्रकरणात, याचिकाकर्त्याने केलेल्या निवेदनावर विचार न करण्याच्या आधाराला सामोरे जाताना, उत्तरवादींनी खालीलप्रमाणे ठामपणे सांगितले आहे:

" ५ .....

(ii) त्याच्या निवेदनावर उत्तरवादींच्या निष्क्रियतेच्या संदर्भात, हे नमूद करणे आवश्यक आहे की याचिकाकर्त्याचे दिनांक ०९/०२/२०२१ रोजीचे निवेदन सल्लागार मंडळाकडे पाठवण्यात आले होते. सल्लागार मंडळाने आपल्या

अहवालात म्हटले आहे की, स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीचे लेखी निवेदनाचे अवलोकन करण्यात आले आहे आणि त्यानंतर सल्लागार मंडळाने आपले मत सादर केले आहे. सल्लागार मंडळाच्या मतानुसार, १७/०३/२०२१ तारखेच्या आदेशानुसार स्थानबद्ध कायम ठेवण्यात आले होते, जी स्थानबद्ध असलेल्या व्यक्तीला कळवण्यात आले आणि त्याला १७/०३/२०२१ रोजी प्राप्त झाले होते.

२४. उत्तरवादींच्या उपरोक्त प्रतिसादामुळे हे स्पष्टपणे स्पष्ट होते की उत्तरवादी क्रमांक.२ ने याचिकाकर्त्याच्या निवेदनाचा विचार केला नाही आणि ते केवळ सल्लागार मंडळाकडे पाठवले आणि सल्लागार मंडळाचे मत नोंदवल्यानंतर, अखेरीस दिनांक १७ मार्च २०२१ च्या आदेशाद्वारे स्थानबद्ध कायम ठेवण्यात आले. अशा प्रकारे उत्तरवादी क्रमांक.१ आणि २ यांनी याचिकाकर्त्याच्या निवेदनावर लवकरात लवकर विचार करण्याच्या घटनात्मक आणि सांविधिक अधिकाराचे उल्लंघन केले. उत्तरवादी क्रमांक.१ आणि २ च्या बाजूने ही निष्क्रियता उपरोक्त तरतुदींनुसार आहे. परिणामी, आक्षेपित आदेश या आधारावरही रद्दबातल केला जाऊ शकतो.

२५. उपरोक्त विचारांचा दृष्टीकोन असा आहे की, याचिकाकर्त्याचे कार्य सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित होते या पूर्तती करून बुद्धीचा वापर न करण्याच्या दुष्परिणामांमुळे आक्षेपित आदेशावर परिणाम होत आहे. दुसरे म्हणजे, स्थानबद्धतेच्या आदेशाविरुद्धच्या निवेदनावर विचार करण्याच्या लवकरात लवकर संधीपासून याचिकाकर्त्याला वंचित ठेवून घटनात्मक आणि वैधानिक तरतुदींचे उल्लंघन होत असल्याने, स्थानबद्धतेचा आदेश पूर्णपणे न टिकण्याजोगा आहे. परिणामी, याचिका मंजूर होण्यास पात्र आहे.

२६. त्यामुळे पुढील आदेश (करण्यात आला):-

#### आदेश

- (i) याचिका मंजूर केली जाते.
- (ii) गुजरात प्रिव्हेंशन ऑफ अँटी-सोशल अँक्टिव्हिटीज अँक्ट, १९८५ च्या कलम ३(२) च्या तरतुदींनुसार उत्तरवादी क्रमांक २-जिल्हा दंडाधिकारी, दादरा आणि नगर हवेली यांनी दिनांक २९ जानेवारी २०२१ रोजी दिलेला स्थानबद्धतेचा आदेश रद्दबातल

ठरवण्यात आला आहे.

(iii) याचिकाकर्त्याला इतर कोणत्याही प्रकरणात स्थानबद्धतेत ठेवण्याची आवश्यकता नसल्यास, त्वरित मुक्त केले जावे.

न्यादेश उपरोक्त अटींमध्ये कायम करण्यात येत आहे.

(न्यायमूर्ती एन. जे. जामदार )

( न्यायमूर्ती एस.एस.शिंदे )

#### अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".